

A

HALLOTTAK ELÉGETÉSÉRŐL

ELŐADÁS

TARTOTTA

DR ELISCHER GYULA.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS BIZOMANYA.

VÁCZI OTCZA 18.

URAIM!

Ha a föld fáradt vándora, tért engedve az utána áramló nemzedékeknek, megvívta utolsó viadalát örökös küzdelmében a lételért; ha a gyermeten tisztá vagy szenvedélyesen izzó, majd vidám, majd komoran sötétlő színekkel rajzolt képből nem maradt hátra más, mint a csupasz keret; ha az ember eltávozott oda, honnan – mint a költő mondja – nincsen visszatérés a vándornak: akkor egy gond száll embertársaira, mely életében kit-kit foglalkoztat; a holttest eltávolításának, a t e m e t k e z é s n e k gondja ez.

Minél erősebben érezteté az ember a világgal, hogy működése nem nyomtalanul eltűnő árnyék mozgása volt; minél több sebet ejtett napi kenyeréért küzdve azokon, kik ugyanazért fáradtak; minél inkább kénytelen a környezet belátni, hogy a dolgok körfolyama a nagy lánczolat ezen egy szemének kiesése által megzavartatott; minél pótolhatlanabbnak látszik a veszteség: annál élénkebben nyilatkozik a hálaérzet és kegyeletes emlékezés az elhunyttal szemben, mely nem csak a fájdalom panaszában talál kifejezést, hanem külső, látható jeleket is keresvén, egy megtisztelő tényben, a szeretet és hála végső bizonyítékában lobban fel még utoljára; a „tiszteletes eltemetésben” „mely Plato nemes mondása szerint is „legszebb befejezése a férfiú boldog életének”.

A temetés azonban nem csak ezen ethikus érzelmek kifolyása, hanem az önfentartás határozott követelménye is s mint ilyen, a kényszerítő szükség törvénye alatt áll. Itt is örök tanítója, a természet vezette az embert; kénytelen volt követni azt, mit álla-

toktól ellesett; oly távolba vinni halottjait, hol azok természetes felbomlása az újonnan sarjadosó életre káros nem lehet.

A halottak eltemetése, az általános szükségletnek ama kegyeletes érzelmekkel kapcsolatos ténye csakhamar az „istení”-ről kifejtett eszmékkal lépett összeköttetésbe s ez okozta, hogy e ténynek elmulasztása, mint a közjólétet sértő, egyszersmind az istenségnek sem tetsző hanyagság tekintetű s mint ilyen, borzadás tárgya volt. Így S o l o n törvényei szerint a gyermek minden kötelességétől felmenthető volt szülei irányában, csak az eltemetésétől nem.

Ezen felfogást nagyon üdvösen tudták a régiek törvényhozói felhasználni abban, mikor az eltemetés kötelezettségét a népjogok közé iktatván, ennek alapján eszközöltek ki a harczoló felek közt fegyverszüneteket, jól tudva, hogy ellenkező eljárás mellett mily károkat okoznának az elhunytak maradványai az életben maradt harczosoknak. A görögök ennél fogva nem csak kicserélték halottait a barbárokkal, hanem megtartották a szükséges szüneteket is, hogy ezeket a Hadesnek átadhassák.

A temetés kezdetben a legegyszerűbb volt. Ezt látjuk a görögök azon kéréséből, mely minden utast felhívott, hogy legalább egy maroknyi földet vessen a temetetlenül talált holttestek mellé. Ez képez egyszersmind ujjmutatást arra nézve is, hogy a halottak eltávolításának legősibb módja az eltemetés volt. A mondák korába tekintve azonban vissza, azon tény ötlük mindjárt szemünkbe, hogy a l a t i n o k n á l, a görögök mondáinak vagy történelmének kora jelölt, már történtek h a l o t t - e l é g e t é s e k ; s l i a philologok és archaefologok egész a legújabb időkig sokat vitáztak a lelett, melyik eljárás volt az eredeti s melyik korszakba esik egyik vagy a másik kérdés vizsgálatát hiu fáradságnak kell tekintenünk, mert a holttestek eltemetése, mondhatnám természetesebb szokás volt s amint látszik, az elégetés mellett minden időben megmaradt.

Könnyű belátni, hogy ha valamikor igen sok halottat kellett egyszerre eltakarítani, mindig szívesebben használták a tüzet, a gyorsabban enyészítő elemet a földdel szemben, mely lassabban éri el ugyanazt; hogy – mint már P l i n i u s mondja – szívesebben adták át azokat a tűz általi enyészetnek, mint az ellenség gúnyjának vagy ragadózó állatok fogainak. A halottak iránti kegyelet okozta azt is, hogy úgy a finoman érző görögök mint a kemény barbárok illőnek tartották hamvvedreikben haza szállítani elhunyt társaik maradványait, hogy honi földbe tehessék azokat; Hőbnek, mint átengedni az ellenségnek, melynek megalázó bo-

szúja – emlékezzünk csak Hector meghurczoltatására Achilleus által, – még a legnemesebbeket sem kímélte.

Hol az istenség eszméje egy barátságos képben állott az emberek szemei elé; hol azon hit uralkodott, hogy az ember halála után egy másik birodalomba jut, melyben hozzá hasonló, vele együtt érző társakat talál; hol a meghalást úgy tekintették mint átmenést a földi élet szebb folytatásába: ott nem talált akadályra a halottak elégetése; míg ott, hol – röviden szólva – az átalakulás eszméje kapott lábra, mint például Egyiptom csodás földjén, a legszorgosabban igyekeztek a holttesteket épségben megtartani, mit kezdetben méz, viasz és papirus-tekercek s végre mesterséges bebalzsamozás által eszközölnék. A holtak elégetése nem csak a régi görögök és latinoknál található oly nagy kiterjedésben; egész közép- és északi Európában elterjedt szokás volt az. Régi német krónikások beszélnek Etzel (Attila) hun király holttestének megégetéséről, valamint arról is, hogy ez népénél általános szokás volt; mások említik hogy a most orosz földet képező keleti és északi tengerpartvidékek szintén tűz általi enyészetnek adták át a halottakat; a historikusok mintaképe Tacitus ugyanezt említi a germánokról, s a biblia (Samuel I, Jeremiás, Chronica 2) bár csak egyes eseteket illetőleg, a zsidókról; a miveltség ősi hazájában, az india népeknél nem csak számos monda bizonyítja ezt a múltra nézve, hanem mai nap is e mód van legelterjedettebb gyakorlatban.

E történeti tények végigtekintése közben, visszapillantva egy oly időbe, melynek maradványai úgy művészeti, mint társadalmi tekintetben mai nap is csodálatra indítanak bennünket, nézzük meg Uraim! mi történt akkor ezen szokást illetőleg, melynek újra élesztése mindenütt égető napi kérdéssé vált, melynek a mai korhoz alkalmazásában mindenfelé erélyesen munkálkodnak.

Képzeljük magunkat a százkapus Trója körül léget és földet rengető harcok idejébe. Patroklos elesett Hektor keze által s hű barátjának Achilleusnak jelentik halálát. Ekkor, miután a baráti kéz megtette a kegyeletos szolgálatot, befogván szemeit (e szép szokás mai napig fennmaradt), az obolosnak szájába tétele megtörtént, s a halott megkenve, egész testét végig befedő vászonba burkoltatott és megkoszorúztál ott, kezdődik a halott siratása Achilleus és barátai által, kik erélyes támogatást nyernek az elfogatott asszonyok és leányok részéről. Majd mikor a halott már több napon át (3. 9. egész 12. napig) volt kiterítve, mi alatt a siratás meg nem szűnt, folytatva részint önként vállalkozó, részint fogadott gyász-énekesek (*Opvoij* által, a holttest elégetésének ünne-

pélyéhez fogtak. A darabokra vágott fa közé sokféle könnyen égő anyagot, gyantát, kendert, zsírneműeket raktak el, aztán feltéve rá a felékesített holttestet „körülte sok hizlalt juhót és görbeszarvú marhát vágnak le” s ezek zsirját a tűz élesztésére és táplálására fordítják; ha már a halottnak barátja, elfordítva arcát, fáklyájával a máglyát meggyújtotta. Mikor aztán a tűz megemészte a farakást, borral oltják ki az izzó parázst s a hátramaradt csontokat és hamut borral s illatos olajjal meglocsolva urnákba vagy díszes szekrényekbe gyűjtik meg. Míg ezen urnákat bíboros borítókkal fedve sírgödörbe eresztik, halmot emelve föléje vagy az édes hazába visszatérésig megőrzés végett a barátoknak adják át, folyvást zengenek a gyászénekek s a szertartást több napi halotti tor fejezi be. – Ilyen volt a szokás a görögöknél, kiknek klasszikus nyugodtsága, a szépség határvonaláinak még a temetkezésben is megtartása minden hexameteréből kihangzik az e ceremóniákra nézve irányadó homeri költeményeknek.

Nem oly egyszerűen történt e dolog, mint ezt Mommsen, Guhl és Konert, Stoll, Göll s mások irataiból kivehetjük – igaz, hogy csak a gazdagabb osztályoknál – a régi R ó m á b a n. Az itteni szokások lényege is megegyezik a görögökével, de a nyilvánosság azon nagy mérvű szeretete, mely a római jellemnek különben is alapvonását képezi, nem tagadhatta meg magát ilyen alkalommal s a temetésből úgy szólván, nyilvános látványosságot csinált. Semmikép sem lesz érdektelen egy ily eljárás részleteibe bebocsátoznunk, ha már csak azért is, hogy felmutassuk, mennyire ki voltak már azon időben bizonyos rendőri intézkedések fejlődve s hogy mint nőttek ki bizonyos újabb időben felmerült institutiók ősrómai talajból.

Valamint minden újonyszülöttet be kellett jelenteni a *V e n u s I u c i n a*-templom szolgájánál, hogy ez a születési anyakönyvbe vezesse be; jelenteni kellett az elhunytakat is a *V e n u s l i b i t i n a* templomának őrénel, ki aztán a halottak nevét és származását a törvény rendelete szerint a halott-jegyzékbe írta, a szegényebb sorúakat egyszersmind e célra rendelt halott-vivők által (*vespillo nes*) meg is mosatva s elszállítatva a közös eltakarítási helyre; hol egy nyilvános *ustrinum* „elégető”, de gyakran több, – egyesek tulajdonát képező is – volt felállítva; a halottat aztán bizonyos, törvény által megszabott idő eltelte után a lángoknak adták át. Hogy mindenkinek „*justa ferre* vagy *facere*” lehessen vagyis mindenki tisztességes temetésben részesülhessen, egyszersmind társulatok is alakultak, melyek a pénztárukba folyó összegekből tagjaik temetésének költségeit fedezték. – Ha aztán az

egyén vagyonosabb osztályhoz tartozott, vagy ezen „halottársulatok” intézték az eltakarítást, akkor a libitinarius a bizonyára nem csekélyre szabott díjak lefizetése után nem csak a szükséges eszközöket adta át használatra, hanem előállította a gyászruhába öltöztetett sirató férfiakat és nőket s a szükséges Szolgálattevő rabszolgákat is. Nem találjuk-e ezekben a mai temetkezési egyleteket és *entreprise des pompes funèbres*-seinket, zenéstől, zászlóستól s minden szokásos pompájukkal együtt?

A megkent s tógájába öltöztetett római aztán hét napig feködött, a görögöktől eltérőleg megkoszorúzatlanul, a lectus funebrisen (gyászravatal), lábait a ház kijárata felé fordítva; fejénél állott, tekintetből a gyászolók szaglási szervére, a füstölő medencze s lábainál a víztartó edény.

Az eltakarítás, mely többé-kevésbé köz látványul volt rendezve, többnyire a délelőtti órákban történt a rómaiaknál, mikor forum és piacz-telve volt emberekkel. Miután több hírnök felszólitá a népet a menetbeni részvételre, és a *dissignator* elrendezte a ház előtt a menetet, megindult ez a következő rendben: előre ment 10 sípos (*tibicines*) kiknek számát a XII. tabulát örvény szabta meg kik után a *naeniák*at vagy *mortualiák*at zengő sirató nők sora következett; majd egész csoport *mimus* (színész) jött, rendkívül durva, kézzel fogható tréfákkal mulattatva a tömeget, egyes, apró jellemvonásait gúnyolva az elhunytnak. A felvidámító hatást nem kis mértékben fokozták az utánok következő *ösi képek* (*imagines majorum*) vagyis az elhunyt őseinek öltözetét viselő felszabadított rabszolgák, kik az illető ősök viaszból alakított s kifestett arczképét kötötték arczuk elé. Minél több őse volt jelen valakinek, annál díszesebb és méltóságosabb volt a menet s *aparvenu*-k ezért úgy segítettek a dolgon, hogy magok gondoltak ki magok számára ősoket. A legfurcsább hatást azonban az teszi ránk, ha olvassuk, hogy maga az elhunyt is ott volt látható a *mimusok* közt bohóc-tréfákkal mulattatva a körölte özönlő néptömeget. A fórumra érkezve, aztán letették a halottat: az ősök leültek a *curuli székek*be s itt tartatott meg a gyászbeszéd, mely nem csak elhunytól, de annak képben jelen levő őseiről is nagy dicsérettel emlékezett. – Csak azután vitték a holt testet a temetőbe, hol (*Sulla* óta általános szabály szerint) a máglyára (*pyra*, *rogus*) tették mely az *ustrinum* közepén állott; azután, mint a görögöknél, meggyújtották azt, a hamut urnákba rakták s ezt a hamv-házakban (*columbaria*) helyezték el, e szavakkal: „*habe anima Candida*” (isten veled, megtisztult lélek!) vévén töle végbúcsút a körülállók.

Midőn a keresztyénség kora, – mint a történelemből tudjuk – az új tanok erélyes üldözésével megkezdődött, a halottak elégetésének, mely mellett az eltemetés is szokásban volt, meg kellett szűnnie. E mellett sok hatalmas ok szólott.

A keresztyénség ellentétét akart lenni a pogányságnak, s hogy ezt tehesse, az uralkodó pogány szokások alól szóval és tettel ki kellett a talajt vonnia, míg azok el nem enyésztek. Miként merhették volna különben is az új tan első hívői, azon heves üldözéssel szemben, mely őket rejtekbeni vegetálásra kényszeríté, elhalt vezetőik testét, kik martyrokként éltek és működtek, a nyilvános tűzhalálnak adni át? Már maga az írás azon kifejezése; „porrá kell lenned, mert porból vétettél”, jól meg gondolva a dolgot, nem tette volna-e keresztyénietlenné a régi szép szokást; nem tette volna-e a halottak elégetését már maga a testi feltámadás hite örökre lehetetlenné? – E mellett vegyék figyelembe Uraim! hogy az egész középkorban a templom közelségét megszentelőnek, az oltár körüli nyugovást védő, engesztelő körülménynek tekintették; hogy még mai nap is – bizonyára nem önző indokok nélkül, – azon hiedelem terjesztetik, hogy az, ki szentelt földben nyugszik, egy fokkal közelebb van az örök boldogsághoz.

Ezek után világos lesz előttünk miért aludtak ki oly hamar a lobogó máglyalángok, s miért szaporodtak a szabadon gondolkozó zsinatok végzéseire daczára is a templomok körül a temetők, s ezekben a halottak, míg végre a városok gyors nagyobbodása, s ipar és műveltség folytonos haladás kényszeríté a lakosságot, saját egészségi ügye tekintetbevételével, távolabb eső helyeken temetni el halottjait.

De mint az aether a mindenségben, úgy hullámszerűen az eszmék is fel és alá és ha egy időre elnyomhatók vagy visszatartathatók is, végre mégis megszabadulnak nyűgeiktől, s betöltik a mindenséget, a rövidlátók vagy rövid elméjűek, s az alszentek erőfeszítése daczára is.

Így idővel mindig több és több hang szólalt fel, s tekintetben Olaszország egészségügyének őreit illeti az előség, melyek a halottak eltemetésének káros voltát, s az elégetés régi szokásához visszatérés szükségét hangoztatták, többnyire a talaji viszonyok által indítatva. E hangok részint meghallgatás nélkül enyésztek el, részint kinevetést kaptak a nagy közönségtől jutalmul, míg Richter drezdai tanai az elterjedt „Gartenlaube” 1856-iki folyamában egy cikk által fordította ismét a tárgyra a figyelmet. Az egyszer feltámasztott gondolat

aztán tovább és tovább érlelődött; néhány sikertelen kísérlet által nem engedték az illetők magokat visszariasztani; orvosok és technikusok közösen tervezettek a közös cél elérésének lehetőleg egyszerű s olcsó módjáról s az idő óta a nagy világkiállítások közül egyikén sem hiányzott valamely halott-égető készülék mintája.

A temetkezés ellen orvosok által egészségügyi szempontból tett kifogásokhoz járult nem sokára azon panasz is, mely valamennyi nagyobb lakosságú városban felhangzott: szűk lett a hely élőknek és halottaknak. Úgy egyik mint a másik ok folytán, á t a l á n o s s á és sok gyorsan fejlődő városra nézve életkérdéssé lett a halottak eltemetésének kérdése.¹

Ha a kérdés történeti vizsgálata eddig vezetett bennünket, ha kiderült annak szüksége hogy a tárgyról alapos véleményt szerezzünk magunknak, nem lesz felesleges azon kérdéstről gondolkoznunk: mi a temetés, minő cél javán s miként érthetjük el e célzt legkönnyebben? A temetés nem más mint egy vegyi folyamatnak, a testünk alkatrészeit képező vegyületek szétbontásának megindítása, mi az által történik, hogy a test minden oxydálható, élenyíthető alkatrésze élenyítettik (elég), a nem oxydálhatók pedig visszatérnek a földbe vagy a levegőbe. Minél olcsóbban, minél gyorsabban s minél kevesebb mellékes termék, talán ártalmas anyagok kifejlődésével eszközölhetjük ezt, annál inkább értük el célunkat.

Itt legelőbb is azon kérdés merül fel: megfelel-e az eltakarítás mai módja, az eltemetés, a föld alá tétel, az említett követeléseknek? E kérdésre tagadólag kell válaszolnunk. Mindenesetre igaz, hogy a halottak eltemetése sem egyéb, mint kezdete egy oxydálási folyamatnak, lassú, láng nélküli elégésnek; ez után is szétesnek a test vegyületei legelembb, többé szét nem bontható alkatrészeikre, de oly lassan, hogy e mellett nagy mennyiségű mellékes termékek képződnek, melyek az élő emberiségnek nagy károkat okozhatnak. Még ott hol a temető földje oly alkotású, hogy elég éleny juthat a szétbontandó, elkorhasztandó testhez, a bomlási folyamatból származó ártalmak csekélyeknek mondhatók; hol azonban az nem történik, ott a szegény holttestre egy még szörnyűbb folyamat vár; az e l r o t h á d á s; ez az, mitől a halottakat meg kell kímelnünk, meg épen azért hogy mi élők életben maradhassunk s a mi több: egészségben maradhassunk! A sír feletti humus-földet nem sokára átítatják a rothadáskor fejlődött anyagok;

gázokat bocsátva szét a levegőbe hosszú időn keresztül, s egyzersmind az esővíz segélyével eljutva az ivóvízhez is.

Ha nem feladatomban is itt ezen rothadási anyagokat az általuk okozott betegséghez való viszonyukban felkeresni s Önök előtt bemutatni; egynémely dolgot óhajtok mégis Önök szíves figyelmébe ajánlani. Bizonyára igen jól ismeretes Önök előtt, hogy mindazon helyek, hol tömeges temetkezéseknek kelle történni, járványos bajok székhelyeiül tekintetnek s az ottani lakosok betegesek és senyvedtek. Hogy minden háború után nem csak a harczolók földje, hanem a talán békés szomszéd is gonosz látogatókat kap a legveszélyesb betegségek alakjában, melyek közül elég lesz itt csak a typhust említenem, azt szintén tudjuk. Mily sok szeretet és ragaszkodás kell ahhoz, hogy egy halott szagát eltűrjük, hogy a kiáramló gázok általt költött undort és borzadályt legyőzzük, azt kinek-kinek volt alkalma megítélni – s ha egy kórházba lépve az ott honos bűzök miatt önkénytelen fogjuk be orunkat, a hol pedig csak élők rontják a levegőt, elképzeltük a hatást, mit rothadó halottak a levegőre tesznek! És ha a ragályos és járványos betegségek tana az egészségügyi tudományban sok dologra nézve adós marad is a felelettel, annyi bizonyos, hogy rothadó emberi testrészek a legveszélyesb, gyógyíthatlan betegségeket okozhatják. Sokan emlékeznek még Önök közül, Uraim! Dr. Semmelweis tanár áldásos működésére e városban; ő volt az első, ki bizonyította, hogy a szétbomló emberi alkatrészekkel való érintkezés miatt sok ezer életképes fiatal anya vész el gyermekágyi lázban; s a tudományt, – melynek derék képviselői itt és egyebütt alapos vizsgálatok által bizonyították be, hogy a beteg testen vagy holtakon fejlődő bomlási termékek mily veszélyes lázokat és pusztításokat okoznak az élők tétében, – nem csekély számú bátor ifjú bajnokától fosztotta meg a „hullaméreg.”

Mindezek elakadatlan lények s egészségi szempontból erősen követelik a temető megszüntetését, nem is szólva arról, mily hasznat hajtana a roppant területet elfoglaló temető megszüntetése nemzetgazdasági tekintetben. A temető úgy is mindenütt és minden tekintetben sok nehézségnek okai; régen megszüntek azok a békés nyugalom helyei lenni, mit német nevek (Friedhof) oly szépen fejezi ki; ma már veszélyes, harczos álladalmakat képeznek, melyeknek holt fegyveresei titokban, de sokkal biztosabban és vészesebben sértenek, mint az élők gyútúpuskái és mitrailleusei. És miután a régebben kijelölt helyek beteltek, óhajtani fogjuk újabb ilyenmű elleneinket lehetőleg nagy távolban helyezni el testünkötől; ez nem érhető el másképp, mint az által, hogy

a betelt temetőknél jóval messzebb és mindig messzebb fogunk az ujaknak helyet mutatni ki. Ezzel aztán a fekete szegélyű gyászjelentéseken olvasható kegyes szavak: „legyen neki könnyű a föld! Béke lengjen a porai felett!” üres illúzióvá lettek. Nemcsak könnyűvé nem tesszük a földet halottaink felett, de egyenesen azt tagadjuk meg tőlök ez által, mert a dolgot és kenyerét követelő munkástömeg elborítja, felosztja a házakkal rakja meg a volt temetőhelyet s ezzel természetesen vége van az óhajtott örök nyugalomnak. Szerencsésnek mondható, kinek a sors megengedte, hogy önmaga által készített sírboltban találjon nyughelyet magának, bár ezek is csak rövid ideig maradnak mentek a munkás mindent elsimító kapájától, nem pedig mind az időknek végéig. Hogy mily kevesen vannak, kik e célt elérik, azt minden elhagyott temetőben láthatni, valamint azt is, minő sorsa van e részben a szegény vagyontalan népnek.

Ha a realistikus álláspontot elhagyjuk, Uraim! egy másikat is fogunk még találni, mely a holttestek elporlasztását elégetés által sokkal szebbnek, sokkal óhajtandóbbnak és nemesebbnek tünteti fel. Már az a költő, kit az egész világ magáénak nevez és assimilai, ki teljes joggal nevezetnek az emberi szív legalaposabb ismerőjének, azon ember, ki a természetbeli ellentétek elsimulását az által tünteti elő önmagában, hogy iparos népből származva, a legnagyobb költővé lett: *Shakespeare* felmutatta előttünk ezen álláspontot ama finom érzéssel, mely sokkal erősebben és sokkal mélyebben hat az ember szívre, mint ezernyi nagy tudományosság bizonyítás. Ki nem rendült meg Önök közül keble legmélyében, mikor a szerencsétlen *dán herceg* udvari bolondjának *Yorik*nak koponyáját borzadva ejtette ki kezéből, mivel a sírbeli átváltozás eszméje megrendítette; kinek tagjain nem villant át egy percnyi iszonyat, mikor a *Hamletéi* remegtek, látva hogy a sírban mily szörnyű, undorító bomlásnak vagyunk alávetve. Ki magán annyira erőt tudott venni, hogy megnézett egy holttestet, melyen az igazi sírásók, ama kis teremtmények, darabról darabra – s ez sokáig tart! – szétszedték a tagokat, az visszaborzadva e látványtól, nagyon fogja óhajtani, hogy kedves övéi ne adják át az ő testét oly sorsnak, mely ilyen szörnyű eredményre vezet.

Minél behatóbban és több oldalról vizsgáljuk a halottak eltakarításának kérdését, minél határozottabban védjük az eltemetés gyakorlatával szemben az elégetésnek szükségét s támogatjuk az erre vonatkozó indítványokat, annál tisztábban áll elénk, hogy nem csak ipar, nemzetgazdaság és közegészségügy, hanem az esztétika, a kegyelet és hála is követelik az elégetés szokásához való visszatérést. Nem akarjuk azonban elhallgatni, hogy némi er-

kölcsi erő – ami nagyon gyakran épen kegyelet hiányának neveztetik – szükséges ahhoz, hogy oly munkát vállaljunk el, melyet régi idők óta megszoktunk az anyaföldre bízni s ez által szakítani azzal, mi százados szokás és gyakorlat által van megszentelve, mi testünkbe és vérünkbe ment át. Ha azonban egyszer nézeteink helyes égeről komolyan meggyőződünk, e miatt nem szabad azok sorába állanunk, kik saját ellenvetéseik alapján a halottak elégetésének ellenségei. Míg ezen ellenvetéseket ismerni tanuljuk, engedjék meg Uraim! hogy egyszersmind ezek közül a főbbeket röviden megczáfoljam.

Legkevésbé van igazuk azoknak, kik azon eszmén alapítják ellenkezésüket, hogy az elégetés minden társadalmi és egyházi szokást teljesen felforgat, mert annak ezekkel teljességgel nincsen semmi köze. A halottak kiterítése, – kivitele az eltakarítás helyére, az egyházi áldás és szertartás bármely vallás és rítus szerint érintetlenül megmaradnak, kinek-kinek saját lelki ismerete, szokása és hitéhez képest. Sokak előtt kegyeletlen eljárásnak tűnik fel, hogy e szerint a halottakat egy előre meghatározott vegyi folyamatnak vetjük alá, sőt azokkal e szerint, mondhatnám, kalmárilag rövid úton bánunk el. Bővebben fejtegettük fentebb, miként történik a holttest elégetése a földben is s a halott átadása a sírásóknak j e l e n b e n semmi más, mint a mi lesz az elégetési intézet személyzetének átadás a j ö v ő b e n ; ez tehát nem tesz különbséget. Ha pedig katolikus szempontból azon ellenvetés tétetik, hogy az elégetés által megsemmisülnek azok reliquiái, kiket egykor talán szenteknek fogna az egyház tekinteni, ezzel szemben nekünk sokkal biztosabbnak látszik azoknak hiteles azonossága hamvait tisztelni szent maradványként, mint a vak esetre bízni, hogy az illető jeles egyénnek mulandó részeit századokon át megőrizze.

Némelyek az előfordulható tetszhalál és gyakran törvény által követelt kiásatás (exhumatio)eseteit hozták fel ellenérve, külső ezek oly fontos kérdések, melyekről érdemes kissé hosszabban gondolkoznunk.

Nem is tekintve azt, hogy a tetszhalálnak határozottan bebizonyított esete emberemlékezet óta nem fordult elő, haladt már annyira az orvosi tudomány, az emberiség üdvét, jólétét célzó törekvéseiben, hogy általános merev-görcs felléptét, – mert csak ezt lehet orvosilag tetszhalál alatt érteni, – meg tudja a haláltól különböztetni. Igaz, hogy vannak sokan, kiket nem nyugtat meg az orvosi tudományban való hit, mert az

nálok hiányzik; de alig lesznek ezek is képesek kitalálni, miként fog a sírjában felébredő eltemetett egyén ismét jelentkezni az élők közt, hacsak nem valami szellős sírboltban, Romeo Júliájaként; mire azonban a halandók közül legtöbbször alig lesz alkalma.

El temetés és elégetés tehát egyaránt kizárják az életbe visszatérés lehetőségét; ott pedig, hol eléggé biztos halott-vizsgálat nem történik, gondoskodnia kell erről az államnak, hogy az állam-tagok egy iszonyú rémképtől az által megszabaduljanak.

Hasonlóul, az állami rendőrség feladata az is, hogy a halott-kiásatást feleslegessé tevő intézkedéseket megtegye, miután a törvényszéki vegyész legtöbbször képes ugyan a holttestből kiásatása után bizonyos anorganikus mérgeket előállítani, azokat kimutatni; de egy teljesen szétrohadt testben az organikus mérgeket alig fogja biztosan felfedezhetni, s így teljes eredményre a vizsgálat nem vezethet; az előbbi anyagokat pedig a test hamujában is biztosan kimutathatja. Sérüléseket pedig egy szétbomlott megrohadt testen, bármily kézzel foghatók lettek légyen is azok előbb, még a legügyesebb boncnok sem képes felismerni. Mindkét esetet illetőleg főszóly a lehetőleg pontos halott-vizsgálatra fektetendő, melyet el kellene rendelni minden legparányibb gyanú mellett; a halottak felbonczoltatása úgy is mindig jobban terjedvén a közönség között.

Ezen eljárás behozatala – megtörése az útnak, melyen a bűnök elkövetését megelőzni lehet, ez ismét az egészségügyi és állami rendőrség feladata és kötelessége, mely a szükséges személyzetet, jól kiképezett boncnokokat értve, könnyen fogja megszerezhetni, az igazság és tudomány üdvére az emberiség jólétének előnyére.

Végre némelyek nem látják be, miként lehetne a holttesteket nagy tűz és sok költség nélkül elégetni. Ezen utolsó ellenvetés teszi szükségessé azon methodusok megismertetését, melyek a célból ajánltattak, hogy a halott-égetés műveletét kellemessé, ártatlanná s ezen felül – mi szintén sokat nyom a mértékben – olcsóvá tenni lehessen. Azt természetesen nem szabad hinnünk, hogy ma is egy római vagy görög divatú és szerkezetű rógussal lehet dolguk. Hála műszaki ismereteink tökéletesülésének, e kérdések ma már csaknem teljesen, a legnagyobb megelégedésre megoldvák, s készülékek által van a felelet előtűntetve, melyeket önök részint a bécsi kiállításról, részint képes lapokból ismerhetnek már, és így ezekkel röviden végezhetünk.

Valamely holttest hamuvá tételének módja vagy az, hogy egyenesen kiteszszük azt a lángok hatásának, vagy előbb teljesen megfosztjuk minden vizétől, azaz kiszárítjuk s aztán meggyújtjuk. Az előbbi út, melyet a régi olasz természettudósok, sőt újabban Richter tanár is, követtek, egyszerű fa- vagy széntüzelés mellett nem vezetett kívánt eredményre, miután – mint ez a kiállított Brunetti-féle készülékből látható, – ily módon aránylag csekély anyagmennyiség felhasználása mellett történik ugyan a test elégetése a kemenczében, de ez nem annyira teljes elégetés, mint csak elszenesítés. Ugyanazt éri el P o l l i tanár készüléke (melyet Clericetti mérnök állított össze), ki világító gáz által igyekszik az elszenesítést végezni. E készülék Wegmann Ercolani jeles munkájában: „Ueber Leichenverbrennung, als rationellste Bestattungsart” bővebben le van írva s több rajz által van feltüntetve. E kettőnél azonban sokkal inkább megfelel a célnak egy oly kemence, melyben a S i e m e n s-féle, úgy nevezett regeneratív tüzelés van alkalmazva. Ezen készülék a Gartenlaubeból vett adatok szerint, 3 részből áll; első a gázfejlesztő; ebben képeztetik a gáz, mely a második résznek: a sajátlagos kemenczének hevítésére szolgál, mely ismét két részből: a regenerátorból és elégetési helyből áll; harmadik alkatrész a kémény, az elégetés productumainak elvezetésére. Ha már most az első részben 6-6 órai megújítás mellett elegendő gáz képződött s ez a második részben levegővel elegyülve és lángot képezve a regenerátor-üregben felállított téglákat fehér izzásig hevítette, aztán egy másig üregbe vitetik hol v e r e s i z z á s i g hevítetnek, a gáz pedig a kéményen át eltávozik. A sajátlagos kemenczét aztán mélyre is lehet építeni, úgy, hogy lehetővé lesz azon berendezés, t. i. felül egy halottas ház van és egy csarnok, mely vallásos szertartások Végezésére szolgálhat. Ha már a holttest egy bizonyos törvény által megszabandó ideig halott-házba volt téve, vagy a csarnokban kiterítve, az illető felekezeti szokása szerinti végtisztességtétel után koporsóban lebocsáttatik a mélybe, legelőbb is a veres izzású kamarába, mint ezt mellékelt ábránk oly világosan kimutatja, hogy bővebb magyarázatra nem szorulunk. Miután ott csaknem egészen kiszáradt, a fehér izzású kamarába jut, honnan aztán csak a hamut tartalmazó koporsó jön ki. Ezen eljárás által, mint Thompson tanár kísérleteiből is kitűnik, a legrövidebb idő (nem egészen egy óra) alatt a legnagyobb emberi test is súlyának $\frac{1}{20}$ -áig elég; megsértése nélkül az életben maradtakra nézve. ' Mi pedig a költségek kényes kérdését illeti, azon kísérletekből szintén kitűnt, hogy egy halottnak elégetése korántsem fog

anyiba kerülni, mint a mennyit nálunk most a sír helyéért fizetni kell (4-6 frank, 2-3 frt.)

Végezetre még azon kérdésre kell felelnünk, mi történjék a halott el nem éghető részeivel, a hamuval? Az utat itt is megmutatták már a régiek s számos emléképület és hamvvedrek maradványai követendő példákat képeznek. Ha a holttestek elégetése szokásba jön, s hogy úgy lesz, azon nincsen kétség, nekünk is meglesznek urnáink és columbariumaink, Uraim! épen úgy mint az ókoriaknál. Urnák és columbáriumok mindenestre aesthetikusabb látványt fognak nyújtani mint homokdombok és temetők, kárpótlást adva a szép, de gyakran nagyon is kevéssé szép sírkövekért és emlékoszlopokért. Ha pedig valaki igen ragyogó kifejezést akar adni kegyeletének: festő, szobrász és építész sokkal háládatosabb tért fognak találni művészetöknek, mint a jelenlegi viszonyok között.

Uraim! Ha sikerült volna szavaim által azon hitet ébreszteni Önökben, hogy a holttestek elégésének napjainkban bolygatott kérdése nem haszontalan, újítás-vágyó izgatás; ha osztják azon meggyőződésemet, hogy ezen eljárás által sem kegyelet, sem vallás megsértve nincsenek, hanem hogy ez csak haladás, csak áttérés ahhoz, ami jobb, miáltal sok ártalomnak eleje vétetik: akkor meg vagyok győződve, hogy Önök, a czélszerűség érveivel vértelve, annak tudatában, hogy az általánosan hasznost s ha csak szerény körben is, az emberiség javát mozdítják elő, nem fognak belefáradni, hogy az ellenkezőknek érveit czáfolják és saját tiszta nézeteiknek érvényt szerezzenek, ez által az eszmének általános elterjedését eszközölvén. így aztán, Uraim! nincs messze az idő (sőt szomszéd országokban az első lépések meg is történtek már) melyben nem fogunk iszonyodni a látványtól, melyet kimúlt szeretteink képeznek, melyben nem kell visszaborzadni azon gondolatra, hogy halálunk után ártalmasok lehetünk azokra nézve, kiket az életben legjobban szerettünk, – mikor nyugodtan gondolva végünkre, azokhoz, kik szeretteink közül életben maradnak, Göthe „Korinthosi ara”, némileg módosult keretbe képzelve ugyan, eme szavakat intézhetjük:

Lángok által nyugtot adj nekünk!
Míg a síkra serczeg
Míg a hamu perczeg
Régi isteninkhez sietünk.

(Greguss A. fordítása.)

Budapest 1874 május havában.

Dr. Elischer Gyula.